

Opetusideoita ja -aineistoa – Pedagogiska idéer och läromaterial

Koulun arjessa kohti maantieteellistä ajattelua

HANNELE RIPATTI-CANTELL

II normaalikoulu, Helsingin yliopisto

Opettajilla on kriittinen yleisö. Aineenopettajien työ 13–19-vuotiaiden parissa tekee opetuksesta haasteellista. Työpäivä 45 minuutin paloiksi pirstoutuneena ja siirtymiset 13-vuotiaiden seitsemäsluokkalaisten parista suoraan 19-vuotiaiden lukiolaisten syventävälle kurssille välituntivalvontoja unohtamatta vaatii arjen sankaruutta.

Peruskoululaisten ja lukiolaisten muuttuva maailma taas vaatii opettajia pysymään ajan hermolla. Nykyinen opetussuunnitelma tarjoaa tähän vapautta niin sisällöllisesti kuin menetelmällisestikin. Opetusmenetelmien uudistuminen synnyttää vellovia aaltoja, jotka aika ajoin pyyhkäisevät kouluihin. Joitakin vuosia sitten kokeilimme suggestopediaa, viime vuosina taas kurssin suunnittelusta ei ole tullut mitään ilman yhteistoiminnallisuutta, tietokoneiden verkkomaailmojen tuntemista, roolipelejä ja simulaatioita. Eikä edes kahvipöytäkeskusteluista selviä enää ilman portfolio-käsitteen tuntemista. Monipuolisesti käytetyt menetelmät tuovat luonnollisesti vaihtelua opetukseen ja toivottavasti edistävät konstruktivistisen oppimiskäsityksen mukaista tiedonjanoa. Ne eivät kuitenkaan saa olla opetuksen itsetarkoitus.

Mistä sitten mielekkyyttä maantieteen opetukseen? Tähän haettiin vastauksia huhtikuun alussa Lontoossa järjestetyissä kahdessa maantieteen opetukseen painottuneessa konferenssissa. The Geographical Association -järjestön tämänvuotinen tapaaminen teemanaan “Challenging Geography” (2.–4.4.) tarjosi laajan valikoiman työpajoja, luentoja, vierailukäyntejä ja erittäin monipuolisen oppimateriaalinäyttelyn. Tarkoituksena oli antaa käsitys Ison-Britannian koulumaantieteen nykytilasta ja painopisteistä. Jo pelkästään työpajavaihtoehtoja oli kolmen päivän aikana valittavana sata. Tätä seuranneessa maantieteen kansainvälisen unionin opetuskomission konferenssissa (5.–7.4.) perehdyttiin arvoihin maantieteen opetuksessa otsikolla “Values in Geography Education”. Siellä pidettiin yli 25 esitelmää, joista pe-

räti kahdeksan oli suomalaisten maantieteen opettajankouluttajien ja tutkijoiden.

Jälkimmäisen tapaamisen aihe heijastelee mielestäni yleisemminkin sitä, mistä maantieteen opetuksessa tulisi keskustella. Merkityksellistä on oppilaan ajattelun taitojen kehittyminen. Näitä taitoja voisi verrata tikapuihin, joissa toinen pysty-puu rakentuu tiedoista ja taidoista. Askellaudat ovat oppimisen tasoja, joita pääsee kapuamaan yhä korkeammalle ja korkeammalle. Pelkästään tietojen ja taitojen varaan ei niitä voi kuitenkaan naulata, sillä tikkaisiin tarvitaan myös toinen pysty-puu. Se pitää sisällään moraalin, arvot ja tunteet. Ilman niiden kehittymistä on vaikea kuvitella ajattelun taitojen muidenkaan osa-alueiden kehittyvän.

Mitkä sitten ovat arvot maantieteen opetuksessa? Entäpä miten ne näkyvät käytännön opetustyössä? Lähtökohtana voisivat olla opetukselle luodut tavoitteet ja pitkälle tähtäävä suunnittelu. Tavoitteiden asettaminen pakottaa opettajan miettimään niiden mielekkyyttä ja niihin pääsyä. Tavoitteena voi olla vaikkapa se, että oppilaat oppivat tuottamaan erilaisia diagrammeja. Huomatavasti hankalampaa on niiden tulkinta. Esimerkiksi väestöpyramidia tulkitessaan oppilaat saattavat sanoa diagrammin kuvaamassa valtiossa lapsia olevan »vähän» tai »paljon» tai että valtiolla on »hyvä» tai »huono» terveydenhuolto. Maantieteen opetuksen arvoja pohdittaessa pitäisi päästä näiden lausahdusten taakse. Mitä oppilaalle merkitsee »vähän» tai »paljon»? Mikä on hänen mielestään »hyvää» tai »huonoa»? Jokainen tulkitsee tietoa – olipa se sitten tekstiä, puhetta, ääntä, kuvaa tai mitä tahansa aisteilla havaittavaa – omien kokemustensa, aiempien tietojensa, asenteidensa ja arvojensa perusteella. Sama kuva piirtyy eri oppilaiden mielissä aivan erilaisena. Nämä ovat seikkoja, joista tunneilla olisi hyvä keskustella. Yhä useammin niin opettajat kuin oppilaatkin voisivat etsiä vastauksia kysymyksiin »Miksi?».

»Miksi ei?», »Miten?», ja »Mitä jos?» Diagrammitulkinnan tavoitteena voisikin olla kokonaisuuk-sien sekä kuvaajan taustan ja merkitysten löytäminen.

Merkityksiä etsiviä, arvopohjaisia opetusmenetelmiä ovat kaikki ne, joissa oppilas joutuu itse miettimään johonkin maantieteelliseen ilmiöön liittyvää mielipidettään, sovellustaan, tai ilmiölle antamaansa merkitystä. Ilmiöt voivat olla mitä tahansa maantieteeseen liittyviä. Lähes aiheeseen kuin aiheeseen erinomaisesti soveltuvia menetelmiä ovat käsiteanalyysit ja -kartat. Tällainen kartta voidaan toteuttaa vaikkapa palapelinomaisesti siten, että oppilaille annetaan nippu irrallisia käsitteitä, jotka sitten pitää ryhmissä yhteistuumin nivoa toisiinsa. Mitä enemmän käsitteillä on yhteyksiä ja keskinäistä vuorovaikutusta, sitä mielekkäämpää kartan teko on. Liian yksinkertaiset ratkaisut eivät synnytä keskustelua.

Ajattelun taitoja kehittää myös käsitteiden merkityksiä selvittävä menetelmä, jossa oppilasryhmille annetaan lappusille kirjoitettuna eri käsitteitä. Tehtävänä on pohtia ja kirjoittaa lapuille 5–10 substantiiviva tai adjektiiviva, jotka parhaiten kuvaavat kutakin. Tämän jälkeen joku ryhmän oppilaista siirtyy toiseen ryhmään ja yrittää selittää omaa käsitettään ilman paperiin kirjoitettuja sanoja. Tehtävän vaikeutta voi säädellä sen mukaan, mitä ja kuinka monia käsitteitä tarkastellaan ja kuinka monella sanalla kutakin niistä kuvataan. Jos käsitteen haluaa todella elävän, voi tulkintaa jatkaa kirjoitustehtävällä, jossa käsite pitää nivoa johonkin tarinaan. Tarinan kirjoittamista voi ohjata monella tavalla: se voidaan sitoa tiettyyn aikaan ja tilaan, maisemaan tai henkilöihin.

Näitä menetelmiä voisi soveltaa vaikkapa veden kiertokulkua opiskeltaessa. Ensin ryhmät pohivat aiheeseen liittyviä käsitteitä, kuten »pohjaveden pinta», »valuma-alue», »meanderointi» ja »tulva», ja koittavat sitten arvuutella niitä muilta. Toiseksi käsitteistä laaditaan käsittekarttoja, joissa ilmenevät veden kiertokulun vuorovaikutussuhteet. Lopuksi kukin oppilas kirjoittaa tarinan tai uutisen, joka tavalla tai toisella liittyy veteen tai johonkin tarkemmin määriteltyyn käsitteeseen. Opettaja voisi tarjota oppilaille muutaman valokuvan eri paikoista, vaikkapa matkailijoiden suosimasta vuoristokohteesta tai aamulla heräävästä kaupungista, joihin teksti tulee sitoa. Lopuksi tekstejä voidaan lukea ja niistä voidaan keskustella ja vaihtaa mielipiteitä.

Koulussa ilmiöiden merkityksiä etsitään tavallisesti keskustelemalla joko opettajan johdolla tai oppilasryhmissä. Keskustelu kulkee usein ulospäinsuuntautuneiden, mielipiteistään varmojen oppilaiden ehdoilla. Arvokeskustelun rinnalla tunteita ja merkityksiä voidaan erinomaisesti ilmen-

tää kirjoittamalla. Tämä pakottaa jokaisen oppilaan prosessoimaan ajatuksiaan ja tietojaan. Maantieteessä kirjoittamisen ei tarvitse tarkoittaa vain harmaan asiallisia ja tietopohjaisia tutkielmia tai esseitä. Oppilaita voi ohjata laatimaan mielipidekirjoituksia ja tarinoita. Opetusta voi erinomaisesti höyryttää kaunokirjallisuudella ja populaarikulttuurilla.

Aika ajoin huomaa, että oppilaat itse käsittävät maantieteen määritelmän ja maantieteelliset tutkimustavat melko rajoittuneesti. Eräs seitsenluokkalainen oppilaani näytti Latinalaisen Amerikan valtiotyötään esitellessään tietolaatikon, jossa oli tilastoja valtion pinta-alasta, väkiluvusta jne. Tässä yhteydessä hän totesi, että »tässä oli tämä maantiedon osuus ja sitten kerron historiasta, taloudesta, kulttuurista jne.» Näitä suppeita käsityksiä opettajat voivat muuttaa valitsemalla itse mahdollisimman monipuolisen näkökulman alueiden tutkimiseen.

Lokakuussa 1997 julkaistaan maantieteellisten ajattelun taitojen opetukseen kiinnostava opettajanopas otsikolla *Thinking through geography*, jonka toimittaa David Leat Newcastlen yliopistosta. Aineistoa on suunnitellut ja kirjoittanut kaksitoista maantieteellisistä ajattelun taidoista kiinnostunutta opettajaa. Teoksen julkaisee cambridgelainen Chris Kington -kustantamo.

Oppaassa esitellään kahdeksan strategiaa, joiden avulla maantieteellistä ajattelua voidaan kehittää. Ne on nimetty seuraavasti: "Odd one out", "Living graphs", "Mind movies", "Mysteries", "Classification", "Fact or opinion", "Storytelling" ja "Reading photographs". Jokaisesta tarjotaan kolme todellista esimerkkiä.

The Geographical Associationin konferenssissa toimittaja David Smeeton puhui painokkaasti maantieteilijöiden roolista yhteiskunnassa. Hän haastoi meidät opettajat vaikuttamaan ja markkinoimaan työtämme aktiivisesti. Kuinka moni meistä edes tuntee oman paikallislehtemme toimittajia nimeltä? Entäpä kuinka moni on koskaan yrittänyt houkutella tiedotusvälineitä kurssejamme seuraamaan? Smeetonin puheenvuoro herätti ajattelemaan, että meidän opettajien pitäisi osata enemmän arvostaa työtämme. Työstään ylpeät maantieteen opettajat osaavat varmasti myös paremmin asettaa opetuksessaan tiedollisia, taidollisia ja asenteellisia tavoitteita kohti maantieteellistä ajattelua.

KIRJALLISUUS

Leat, David (1997; toim.). *Thinking through geography*. Chris Kington, Cambridge [painossa].